

*Ураимова Н.Ж., Джандралиева Э.Д.***ЭЛ АРАЛЫК ТЫШКЫ КАРЫЗДАРДЫ БАШКАРУУ
ТАЖРЫЙБАСЫ***Ураимова Н.Ж., Джандралиева Э.Д.***МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ
ВНЕШНИМ ДОЛГОМ***N.Zh. Uraimova, E.D. Djandralieva***INTERNATIONAL EXPERIENCE IN EXTERNAL
DEBT MANAGEMENT**

УДК: 338.4:004

Мамлекеттик карызды башкаруу проблемасы дүйнөнүн бардык өлкөлөрүндө көңүл бурулууда. Туруктуу коркунучтар жана глобалдык туруксуздуктун өсүшү шартында мамлекеттик карызды башкаруунун кыйла жемшиштүү ыкмаларын жана инструменттерин тандоо дүйнөлүк практикада кыйла актуалдуу болуп саналат. Бул макалада "мамлекеттик карызды башкаруу" жана "мамлекеттик карызды жөнгө салуу" боюнча айыптоолордун салыштырмалуу маанилүү талдоо жүргүзүлгөн. Дүйнөнүн айрым өлкөлөрүнүн мамлекеттик консолидацияланган карызынын абалынын динамикасы келтирилди жана талданды. Дүйнөнүн ар кайсы мамлекеттеринде мамлекеттик карызды башкаруу тажрыйбасы жалпыланды. Өзгөчө көңүл карыздык туруктуулукту калыбына келтирүүнүн дүйнөлүк тажрыйбада кеңири тараган ыкмасы катары бюджеттик консолидацияга бөлүнгөн. Өлкөнүн топтору боюнча кризистик мезгилдеги карыздык саясаттын негизги инструменттери каралган. Айрым жалпы өзгөчөлүк-төрү же мыйзам ченемдүүлүктөрү менен дүйнөнүн конкреттүү өлкөлөрүндө мамлекеттик карызды реструктураляштыруунун параметрлери жана практикасы келтирилген. Дүйнөлүк тажрыйбаларды эске алуу менен мамлекеттик карыздык милдеттенмелерди башкаруунун заманбап механизмдерин түзүү конкреттештирилген.

Негизги сөздөр: мамлекеттик карыз, мамлекеттик башкаруу, карыз, жөнгө салуу куралдары, бюджеттик консолидациялоо, конвертация, түзүмүн өзгөртүү.

Проблема управления государственным долгом уделяется внимание во всех странах мира. В условиях постоянной угрозы и роста глобальной нестабильности выбор наиболее продуктивных методов и инструментов управления государственным долгом в мировой практике является достаточно актуальным. В статье проведен сравнительный сущностный анализ дефиниций «управление государственным долгом» и «регулирование государственным долгом». Представлена и проанализирована динамика состояния

государственного консолидированного долга отдельных стран мира. Обобщен опыт управления государственным долгом в разных странах мира. Особое внимание уделено бюджетной консолидации, как наиболее распространенного в мировой практике метода возобновления долговой устойчивости. Рассмотрены основные инструменты долговой политики в кризисный период по группам стран. Приведены параметры и практика реструктуризации государственного долга в конкретных странах мира, с некоторыми общими особенностями или закономерностями. Конкретизированы составляющие современного механизма управления государственными долговыми обязательствами с учетом мировой практики.

Ключевые слова: государственный долг, государственное управление, долг, инструменты регулирования, бюджетная консолидация, конвертация, реструктуризация.

The problem of public debt management is given attention in all countries of the world. In the conditions of constant threat and growing global instability, the choice of the most productive methods and tools for managing public debt in the world practice is quite relevant. The article provides a comparative essential analysis of the definitions "public debt management" and "public debt regulation". The dynamics of state consolidated debt of individual countries of the world is presented and analyzed. The experience of public debt management in different countries of the world is summarized. Special attention is paid to budget consolidation as the most common method of restoring debt sustainability in the world practice. The main instruments of debt policy in the crisis period for groups of countries are considered. The parameters and practice of public debt restructuring in specific countries of the world are presented, with some common features or patterns. The components of the modern mechanism for managing public debt obligations are specified, taking into account world practice.

Key words: public debt, public administration, debt, regulatory instruments, budget consolidation, conversion, restructuring.

Мамлекеттик тышкы карыз, мамлекеттик жана муниципалдык бийлик органдарына валюта операцияларына, каржы базарына, инвестициялык базарга, мамлекеттик өндүрүштүн көлө-мүнө, иш менен камсыз кылуу жана керектөөнүн структурасына жана көптөгөн башка эконо-микалык маселелерге таасир кылууга мүмкүндүк берет.

Тактап айтканда, бул таасир ар бир өлкөнүн өнүгүшүндө мамлекеттик тышкы карыздын көп кырдуу ролун түшүндүрөт.

Мамлекеттик тышкы карыз салыктык түшүүлөр жана акча эмиссиясы менен катар эле бюджеттин тартыштыгын толуктоонун негизги булактарынын бири болуп саналат. Ар бир өлкөнүн каржы климаты жана аны өнүктүрүү мүмкүнчүлүгү, биринчиден, мамлекеттик бюджеттин өлчөмү, тартыштыгы жана албетте, мамлекеттик тышкы карызы сыяктуу көрсөткүчтөрдүн абалы менен аныкталат.

А.В. Пономаренко өзүнүн ишинде белгилегендей "мамлекеттик карыз – бул өлкөнүн насыялык макулдашуулардын, мамлекеттик баалуу кагаздардын, мамлекеттик кепилдиктерди берүү келишимдери түрүндө, ошондой эле үчүнчү жактардын карыздык милдеттенмелерин кайра мамлекеттик карызга жолжоболош-туруусу" [1].

Азыркы шарттарда социалдык жана акчалай милдеттенмелердин абдан жогорку деңгээлге өсүп кетүүсү, дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүнүн бюджеттик тартыштыкты жана аны менен байланыштуу болгон мамлекеттик тышкы карыздын негизсиз өсүшүнүн өбөлгөсү болгон каржы саясаты.

Ушундай эле абал Кыргызстанда да түзүлүп жатат, бул биз үчүн ар кайсыл өлкөлөрдө мамлекеттик тышкы карызды башкаруунун ар кандай тажрыйбасын алуу пайдалуу болот. Ошондуктан чет өлкөлөрдө мамлекеттик тышкы карызды жөнгө салуунун жакшы тажрыйбаларын үйрөнүү зарыл.

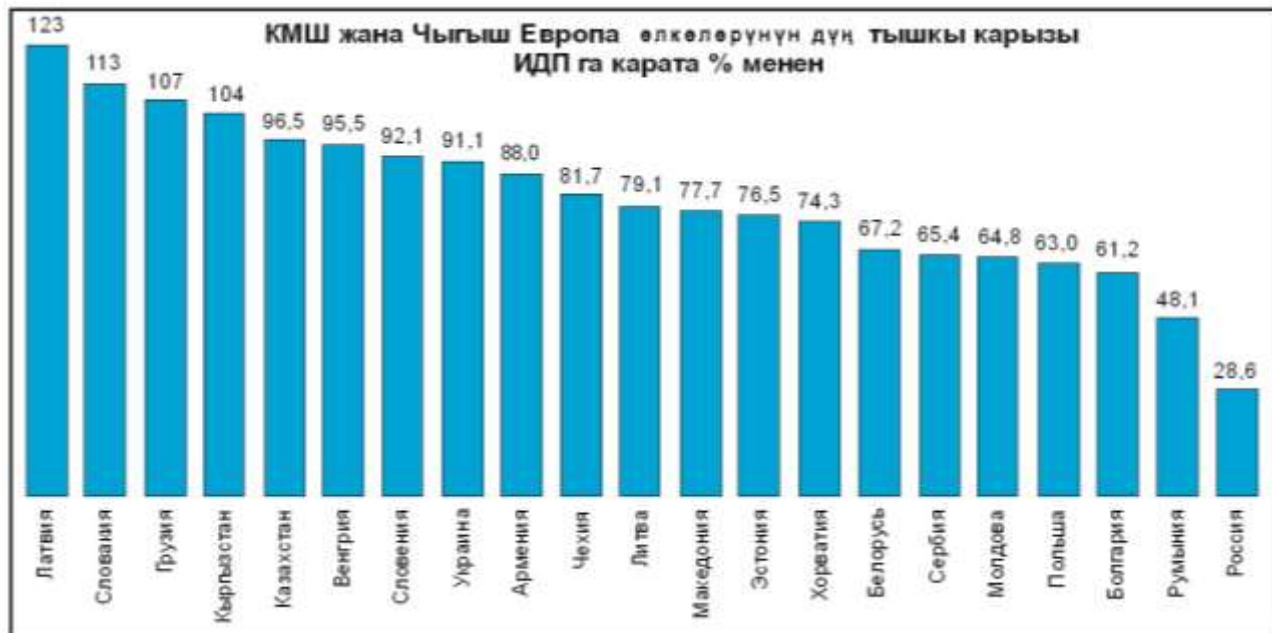
Жогоруда баяндалгандардын негизинде, мамлекеттик тышкы карызды башкаруу – бул мамлекеттин макроэкономикалык туруктуулуктун камсыз кылуу үчүн мамлекеттик органдардын насыя каражаттарын мамлекеттик насыя шарттарында тартуу, аларды жайгаштыруу, тейлөө жана төлөөгө багытталган баардык иш-чараларды жүзөгө ашыруунун жыйындысы [2].

Мамлекеттик тышкы карызды башкарууда концептуалдык ыкмалардын жана чечимдердин бири болуп анын өсүшүнүн алгылыктуу параметрлерине макулдашылган бирдиктүү мамиле саналат. Дүйнөлүк тажрыйбада белгиленгендей, көптөгөн мамлекеттерде карыздын өлкөнүн ИДПга карата 50% дан 70% га чейин болушу эч кандай коркунуч жаратпайт.

Экономиканын көлөмүнө карата тышкы мамлекеттик карыздын (1-сүрөт), КМШ жана Чыгыш Европа өлкөлөрүнүн 2018-жылдын үчүнчү кварталына карата "ТДК/ИДПнын" салыштырмалуу эң жогорку көрсөткүчү Латвияда, Словакияда жана Грузияда, ал эми эң төмөнү - Россияда жана Румынияда.

Словакия жана Грузия чакан мамлекеттеринин көрсөткүчтөрү жогорку инвестициялык жагымдуулуктун натыйжасы болуп саналат. Ал эми КМШ өлкөлөрүнөн ИДПга карата ТДКдын эң жогорку көрсөткүчтөрүнө Кыргызстан жана Казакстан ээ.

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 1, 2020

1-сүрөт. 2018-жылдын үчүнчү чейреги үчүн кээ бир өлкөлөрдүн тышкы карызы жөнүндөгү маалыматтар.

Булак: <https://banki24.by>.

ЕБ кирүү үчүн шарттарды биринчи камсыз кылган Европа өлкөлөрүндө мамлекеттик тышкы карыз, эреже катары, ИДПга карата 80% дан ашуун деңгээлде турат. Мисалы, Финляндияда ал 266% ды түзөт, Францияда - 98%, Германияда - 71%, Испанияда - 137%, Италия - 144% и Бельгияда - 338 % (табл. 1).

1-таблица

2019-жылдын октябрына карата ЕБнин кээ бир өлкөлөрү боюнча мамлекеттик тышкы карыз

№	Мамлекет	Тышкы карыз, млн, \$	Маалымат күнү	Калктын жан башына тышкы карыз, \$	ИДПга тышкы карыз, %
1.	Улуу Британия	2 681 230	октябрь, 2019-ж.	119 000	108
2.	Германия	2 557 112	октябрь, 2019-ж.	31 398	71
3.	Нидерланд	515 377	октябрь, 2019-ж.	29 997	64
4.	Франция	6 266 150	октябрь, 2019-ж.	32 000	98
5.	Италия	3 160 346	октябрь, 2019-ж.	52 669	144

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 1, 2020

6.	 Испания	1 849 557	октябрь, 2019-ж.	48 089	137
7.	 Швейцария	1 844 780	октябрь, 2019-ж.	191 527	27
8.	 Бельгия	566 439	октябрь, 2019-ж.	136 276	338
9.	 Швеция	910	октябрь, 2019-ж.	16	18
10.	 Австрия	345 952	октябрь, 2019-ж.	98 746	194
11.	 Финляндия	158 666	октябрь, 2019-ж.	111 392	266

Дүйнөлүк банктын маалыматына ылайык [5].

АКШнын (АКШ федералдык өкмөтүнө тиешелүү акча) мамлекеттик тышкы карызы азыркы учурда 23,14 триллион доллардан көбүрөөк түзөт, бул ИДПга карата 135%дан көбүрөөк болот. Кризис шартында мындай төлөмдөр ар бир өлкөнүн бюджетти үчүн олуттуу жүк болуп саналат.

Азыркы шарттарда мамлекеттик карыздын көлөмүнүн кыйла көбөйүшү жана карыздык оорчулуктун көбөйүшү дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндө байкалат. Дүйнөлүк экономиканын ири кредиторлору болуп өнөр жайы өнүккөн өлкөлөр болуп саналат жана ошол

эле учурда мамлекеттик тышкы карыздын абсолюттук жана салыштырмалуу көрсөткүчү боюнча олуттуу көлөмдөргө ээ. Дүйнөлүк банктын маалыматы боюнча 2019-жылга карата АКШнын мамлекеттик жалпы дүң карызы 23,1 триллион АКШ долларын түзгөн, Жапония - 13,5 триллион АКШ долл., Италия - 3,1 триллион АКШ долл., Италия - 6,2 трлн. АКШ долл. Ошол эле учурда 2014 - 2019-жылдарга карата айрым өлкөлөрдүн (АКШ, Кытай, Индия) мамлекеттик тышкы карызы көбөйүүсү уланууда (табл. 2).

2-таблица

2014-2019-жылдар аралыгындагы дүйнөнүн айрым өлкөлөрүнүн дүң мамлекеттик карызынын көлөмү, млрд АКШ доллары

Мамлекет	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2019-ж.
 АКШ	18312	19080	19959	20900	23 140
 Жапония	11452	10162	11660	11523	13 504
 Кытай	4205	4610	4974	5742	1 607
 Италия	2836	2410	2455	2542	3 160
 Франция	2706	2330	2381	2500	6 266
 Германия	2908	2398	2373	2359	2 557

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 1, 2020

 Улуу Британия	2641	2545	2338	2282	2 681
 Индия	1386	1493	1564	1812	7 677
 Бразилия	1530	1308	1406	1726	3 195
 Канада	1529	1412	1400	1482	1 613
 Бельгия	567	482	495	509	566
 Греция	427	350	354	364	589
 Россия	323	218	201	275	453
 Польша	274	244	255	269	352
 Чехия	88	75	72	75	103
 Кыргызстан	3,6	3,81	4,06	4,53	4,58

Булак: [5] негизинде түзүлгөн.

Дүйнөнүн айрым мамлекеттери боюнча мамлекеттик тышкы карыздын өлчөмү жөнүндө статистикалык маалыматтарына таянсак, мамлекеттердин карызынын өлчөмү менен экономикалык өнүгүү деңгээлинин ортосундагы өз ара байланыштарын байкоого болот. Интенсивдүү түзүүлүү жана активдүү өнүгүү стадиясында турган өлкөлөрдүн бюджет тартыштыгын же өлкөнүн тартыштыгын жабуу үчүн көпчүлүк өлкөлөрдүн өкмөттөрү каражаттарды азыраак тартышууда [2].

Ч.Т. Токтосунованын пикири боюнча "Өнүккөн өлкөлөрдүн тажрыйбасы көрсөткөндөй, мамлекеттик карызды башкаруунун натыйжалуу системасын түзүү ар кандай институттук негиздерге таянылышы мүмкүн. Алардын бири көз карандысыз карыз Агенттиги болуп саналат" [4]. Жаңы Зеландия мамлекетин мисал келтирүүгө болот, ал толугу менен тышкы карызын 2000-жылга карата төлөгөн жана тышкы карыздардан баш тартуу менен өлкөнүн өкмөтү ички каржы рыногунда ири карыз алуучу болуп калды. 1980-жылдардын аягында өлкөдө мамлекеттик карызды башкаруу Агенттиги NZDMO уюштурулган.

Бир катар өлкөлөр, тескерисинче, мамлекеттик

насыя алууларды ички каржы базарынан сыртка которууга аракет жасалууда, анын үстүнө көпчүлүк учурда пайыздык ченемдердин айрымасы байкалалык болсо да, мамлекеттик эмес сектордогу карыз алуучулар үчүн ички рынокто атаандаштыкты түзбөй, ички салымдардын өсүшүнө көмөк көрсөтүү болууда. Атап айтканда, бул орунду Бразилия ээлейт. Бразилиядагы бул жагдай каржы саясатында жана өлкөнүн экономикалык реформаларын жүргүзүп жаткан бардык өзгөртүүлөрү мамлекеттин ички карызын кыскартуу зарылчылыгын эске алат.

Швеция, Дания жана Ирландия сыяктуу бир катар Европа өлкөлөрүн мисал катары келтирсек, алар толугу менен стандарттуу эмес, мамлекеттик тышкы карыздарды тейлөө үчүн чыгымдарды жана коркунучтарды азайтууга багытталган ыкмаларды башкаруу үчүн жетиштүү татаал ыкмаларды колдонушат. Өлкөлөрдө колдонулуучу жаңы ыкмалар, бул тышкы карыздардын портфелин башкаруусу, адаттагы ички карыздык портфелдерди башкаруу тажрыйбасына окшоп кетет. Бирок, эгерде акыркы учурда алардын кирешелүүлүгүн жогорулатуу максатын көздөгөн болсо, анда карыздык портфелди башкаруу мамлекеттик

тышкы карызды тейлөөдө чыгашаларды азайтуу боюнча чаралардын комплексин караштырышат. Тышкы карыздарды башкаруунун натыйжалуулугун баалоо учурунда валюталардын түрлөрү боюнча топчолор менен карыздык портфелдин базалык модели, төлөө мөөнөттөрү, пайыздык чендердин түзүмү жана карызды төлөөнүн бирдиктүү графигине карата теориялык жактан иштелип чыгуусу зарыл. Мисалы, Аргентина, Австрия, Колумбия, Португалия жана Италия ушу сыяктуу кээ бир өлкөлөрдө.

Кээ бир өлкөлөрдө мамлекеттик карыздарды коммерциялаштыруу аркылуу мамлекеттик тышкы карыздарды башкаруу, бул системаны өркүндөтүүдө белгилүү бир жетишкендиктер бар. Менчиктештирүү менен байланышкан мамлекеттик тышкы карызды тейлөө эл аралык тажрыйбадагы эң жаңы факторлордун бири болуп саналат. Бул байланыштын эки түрдүү аспектинин айырмалаганга болот:

- менчиктештирүүдөн түшкөн кирешелер көп учурда мамлекеттик тышкы карызды кыскартуу үчүн пайдаланылат;

- менчиктештирүүдө өлкөдө мамлекеттик конвертирленүүчү облигациялардын чыгарылышы эске алынат.

Мамлекеттик тышкы карыздын көлөмүн ИДПга карата Маастрихта критерийине 60% чейин кыскартуу үчүн, ЕС бир катар мамлекеттери менчиктештирүү долбоорлорун ишке ашырууну тездетишкен; бирок мындай учурларда менчиктештирүүдөн түшкөн кирешелер, регламентке ылайык бюджеттик тартыштыкка (ИДПнын 3% критерийи менен) эсептелбөөгө тийиш, ал эми мамлекеттик карызды кыскартуу үчүн колдонулушу мүмкүн. 1997-жылы менчиктештирүүдөн алда канча киреше алган ЕБ өлкөлөрүнүн арасынан белгилей кетсек, Италия (20 миллиард доллардан ашуун), Испания, Италия, Испания жана Германиянын жалпы суммасы болжол менен 60 миллиард доллар ашык алышкан. Испанияда менчиктештирүүдөн алынган каражаттардын кыйла бөлүгү (ИДПнын 2%га жакын) тышкы мамлекеттик карызды төлөөгө кеткен. Египетте менчиктештирүүдөн түшкөн кирешелер пайыздык төлөмдөрдү кыскартуу максатында мамлекеттик карызды кайра түзүмдөштүрүү үчүн колдонулат. Австралия тышкы мамлекеттик карызды кыскартуу максатында, бара-бара убактылуу тыныгууну сактоо менен, жалпы суммасы 19 миллиард

долларга жакын ири телекөрсөтүү компаниясын толугу менен менчиктештирүүнү жүргүзгөн. Венгрияда менчиктештирүүдөн түшкөн кирешени жарым бөлүгү тышкы карызды төлөөгө багытталган.

Өткөөл экономикалуу өлкөлөрдүн бай тажрыйбасын талдап, бизди Кытайда тышкы мамлекеттик карыз алууну уюштуруу бөлүгү жана практикасы кызыктырат, өзгөчө алардын инвестициялык чөйрөдө колдонулушу. Өлкөдө тышкы карыздарды салт болуп калгандай жүзөгө ашыруу он ыйгарым укуктуу зайымчылардын жардамы менен ашырылат, алардын бир бөлүгү борбордук жана жергиликтүү мамлекеттик органдарга таандык. Өлкөдө кадыр-баркын жана беделдин колдонуу менен, ал ыйгарым укуктуу карыз алуучулар каржы насыяларын пайдалуу шарттарда тартышат, андан кийин ар кандай долбоорлорду жана корпорацияларды каржылашат. Тышкы каржы насыя алуулардын көпчүлүгү мамлекеттик мекемелер жана жогорку насыя рейтингдери бар уюмдар тарабынан жүзөгө ашырылат. Мындан ары негизги насыя алуучу болуп фиансы министирлиги эсептелинет, анткени АКШга 100 жыл ичинде төлөп берүү мөөнөтү менен ири облигацияларды ийгиликтүү жайгаштырган. Үч Кытай мамлекеттик банкы: Мамлекеттик өнүктүрүү банкы, экспорттук-импорттук банк жана айыл чарбасын өнүктүрүү банкы - инвестициялык максаттар үчүн тышкы насыяларды тартышат.

Мексиканын тышкы мамлекеттик карызын башкаруу боюнча тажрыйбасын да белгилей кетүү керек. 1994-жылдын аягында өлкөдөгү каржы кризисинен кийин, баштапкы этапта ийгиликсиздикке жол бербөө жана кредиторлордун ишенимин сактап калуу менен каржы базарларына бара-бара калыбына келүү стратегиясын ишке ашыруу менен, ал салыштырмалуу тез жана натыйжалуу эл аралык каржы рынокторуна кайтып келе алды.

Алардын кыска мөөнөттүү калкыма пайыздык чени менен, орто мөөнөттүү, ошондой эле белгиленген пайыздык ченеми менен узак мөөнөттүү облигацияларды чыгаруунун камтуусун, ошондой эле каржы насыяларын алуу формаларын ийгиликтүү тандап алуусун жана өзгөртүүсүн белгилей кетүү керек. Мексика өзгөчө жардам пакетинин эсебинен өз мамлекеттик карызынын ири бөлүгүн мөөнөтүнөн мурда төлөөгө жетишти.

Эл аралык тажрыйбада мамлекеттик тышкы карызды башкаруунун бир катар институттук формалары бар. Белгилеп кетсек, бул Даниянын тышкы мамлекеттик карызын Борбордук банкы тарабынан көзөмөлгө алынган; Венгрияда – Словакиянын карыз жана ликвиддүүлүктү башкаруу боюнча Агенттиги; Португалияда - мамлекеттик карызды башкаруу Агенттиги; Швецияда - Улуттук карыз агенттиги; Бразилияда, Словенияда, Польшада, Канадада, Израилде жана Жапонияда – бул каржы министирлиги. Улуу Британияда, тышкы мамлекеттик карыз Англия банкынын карамагында, ал эми ички карыз – мамлекеттик карызды башкаруу Агенттигинин карамагында.

Цареградскаянын пикири боюнча: “Улуу Британия мамлекеттик карыздарды башкаруу боюнча лидер болуп саналат, алар Дж.Кейнстин, Р.Барнонун ж.б. окумуштуулардын экономикалык ыкмаларын практикада колдонушунун натыйжасында, үч кылымдан ашык убакыттан бери британиялык мамлекеттик карыздын жоюл башына алып келген. 1998-жылы Улуу Британияда мамлекеттик тышкы карызды башкаруу системасын өркүндөтүү максатында мамлекеттик карызды башкаруу Офиси уюштурулган, ал мамлекеттин карызын башкаруу жана мамлекеттин акча операцияларын жөнгө салуу боюнча ыйгарым укуктарга ээ [3].

Ошентип, Улуу Британиянын тышкы карызын башкаруу ыкмалары Кыргызстан үчүн пайдалуу болушу мүмкүн. Бийлик органдарынын ортосундагы функционалдык милдеттерди бөлүштүрүүнүн тактыгы жана өндүрүмдүүлүгүнө жана мамлекеттик тышкы карызды башкаруу системасын өркүндөтүү боюнча туруктуу ишке өзгөчө көңүл буруу зарыл.

Каатчылык мезгилде пайдаланылуучу карыз процесстерин жөнгө салуу ыкмаларынын бири, кредиторлордун чыгымдарын минималдаштырууга жана карыз оорчулугун төмөндөтүүнүн эсебинен карыз алуучу өз милдеттенмелерин аткарууну камсыз кылууга багытталган ыкма карызды реструктуризациялоо болуп саналат. Аныкталган жалпы өзгөчөлүктөрү же мыйзам ченемдүүлүктөрү менен, реструктуризациялоо мүнөздөмөлөрү ар бир мамлекет үчүн өзүнчө болот. Ошондой эле конверсия, секьюритизация, кайра каржылоо жана карыздарды эсептен чыгаруу аркылуу тышкы карызды башкаруунун эл аралык тажрыйбасын белгилей кетүү керек [2].

Казакстанда тышкы карызды башкаруу ыкмасы - конвертация жүргүзүлгөн. Тышкы мамлекеттик карыздын бир бөлүгүн конвертациялоо улуттук валютада туунду баалуу кагаздарды чыгаруу аркылуу ички карызга которулган. Мындан тышкары, 2004-2005-жылдары Колумбия жана Бразилия улуттук акча менен көрсөтүлгөн ири облигацияларды жайгаштырышты. Бул жаңы ыкма карыз-алуучу өкмөттөрдүн акча тобокелдигинен бошолуусуна жана жеке карыз милдеттенмелердеги чет өлкөлүк инвесторлордун базаларын көбөйтүүсүнө мүмкүндүк берет, ошондой эле карыздык милдеттенмелердин орточо мөөнөтүн узартуу жана карыздык төлөмдөрдүн жогорку чокусун жылмалоого болот [2].

Дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрү үчүн маанилүү милдет болуп глобалдык каржы – экономикалык каатчылыктын шарттарында тышкы карызды башкаруунун кыйла натыйжалуу ыкмаларын издөө болуп саналат. Мамлекеттик тышкы карыз бир тектүү эмес жана анын түзүмдөрү ар кандай каржы-экономикалык инструменттерди пайдалануу менен жөнгө салуунун өзгөчө механизмдерине муктаж.

Жогорудагы баяндалгандарды эске алуу менен, мамлекеттик тышкы карыздарды башкаруунун туруктуу жана комплекстүү тутумунун болушу, келечектеги насыялык жана экономикалык каатчылыктарды жоюуга багытталган жана бул көйгөйлөрдү чечүү боюнча дүйнөлүк тажрыйбаны изилдөө жана колдонуу өлкөнү экономикалык өнүктүрүүнүн маанилүү шарты болуп эсептелет, ошондой эле мамлекеттик бюджетти так аткарууну камсыз кылууну карайт.

Ошентип, мамлекеттик тышкы карызды башкаруунун максаты мамлекеттин кошумча финансылык ресурстарга болгон керектөөлөрү менен аларды тартуу, тейлөө жана төлөөгө кеткен чыгымдардын ортосундагы сарамжалдуу баланстын болушу болуп саналат.

Эл аралык каржы рыногунда карыз болгон мамлекеттер, биринчи кезекте, өзүнүн тышкы карызын башкаруу боюнча ырааттуу саясатты жана операцияларды мыйзам менен бекитүүсү зарыл. Биринчи кезекте, ушул тышкы карыз жааттагы саясаты натыйжалуу башкарууну болжолдойт.

Мындан тышкары, акылга сыярлык иш-чаралар макроэкономикалык саясат, натыйжалуу тышкы ка-

рызды башкаруу, өзүнө үч мүнөздүү өз ара байланышкан жараянын камтыйт:

- каржылоонун оптималдуу түрүн тандоо;
- насыянын өлчөмү жөнүндө чечим кабыл алуу;
- мамлекеттен алынган насыялар боюнча толук

жана өз убагында отчет берүүнү жүргүзүү.

Эл аралык практикада глобалдаштыруу шарттарында тышкы карызды башкаруунун олуттуу тажрыйбасы, ошондой эле карыздык саясаттын негизги принциптерин жана максаттарын аныктоо топтолгон. Тышкы карызды жөнгө салуу методдору дүйнөлүк практикада карызкор өлкөлөрдүн жана кредитор – өлкөлөрдүн узак убакыт бою ийкемдүү кызматташуусу аркылуу түзүлгөн. Алардын ар бир өлкөдө өз өзгөчөлүктөрү бар, бул экономикалык өнүгүү, социалдык-саясий система, мамлекеттин экономикалык саясаты, колдонуудагы мыйзамдар деңгээлинде каржылык калыптануунун даражасындагы айырмачылыктарды шарттайт. Өлкөлөрдүн ар кайсы топторунда каатчылык мезгилге киргизилген карыздык саясаттын артыкчылыктуу инструменттерин топтоого бөлүүгө болот: ачык рыноктогу операциялар; насыяларды жайгаштыруунун жол-жоболорунда жана механизмдериндеги өзгөрүүлөр; жаңы баалуу кагаздарды киргизүү жана рынокко сунушталган баалуу кагаздардын курамын өзгөртүү. Бул инструменттер кризис мезгилинде зарыл деп эсептелет, бирок кыска мөөнөттүү мүнөзгө ээ [2].

Дүйнөнүн айрым өлкөлөрүнүн эл аралык таж-

рыйбасы тышкы мамлекеттик насыяларды натыйжалуу башкаруу негиздерин жана принциптерин жалпылоого мүмкүндүк берди, анын ичинде: шартсыз, тобокелдиктерди азайтуу, насыянын оптималдуу структурасы, каржылык көз карандысыздыкты сактоо.

Кыргызстанда мамлекеттик карыздарды башкаруунун эл аралык тажрыйбасын пайдалануу тышкы карызды жана тейлөө үчүн төлөмдөрдү оптималдаштыруунун натыйжалуу инструменттерин жана механизмдерин тартууга өбөлгө түзөт.

Адабияттар:

1. Пономаренко Е.В. Учурдагы Россияда мамлекеттик карызды башкаруу // Элдердин достугу университетинин жарчысы. Сериялар: Экономика. - 2012. - №55. - 82-90-бб.
2. Гиндес Е.Г. Мамлекеттик карызды башкаруунун дүйнөлүк тажрыйбасы. Азимут илимий изилдөөлөр: экономика жана башкаруу. - 2019. - Т. 8. - №1. - 123-128-бб.
3. Цареградская Ю.К. Улуу Британиядагы мамлекеттик карыздар институту: укуктук жөнгө салуунун калыптанышы жана өнүгүшү // Lex Russica. 2015. - 109. - №12. 116-124-бб.
4. Токтосунова Ч.Т. Мамлекеттик карызды көз карандысыз башкаруунун дүйнөлүк тажрыйбасы. / Журнал “Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана”. - №7. - 2012. 153-156-бб.
5. World Economic Outlook Database [Electronic resource] / The International Monetary Fund. Access mode: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/index.aspx>.
6. КРУБ www.nbkr.kg.
7. КР ФМ [www.minfin.kg https://banki24.by](https://banki24.by).